

عقل هدایتی؛ آخرت‌ساز، حکمت‌ساز و هدایت‌گر/ کم‌توجهی فلاسفه به عقل هدایتی

یکی از معانی عقل در نصوص دینی که فلاسفه خیلی سریع از آن گذشته‌اند، عقل هدایتی است که آخرت‌ساز، حکمت‌ساز و هدایت‌گر است و در مقابل جهل قرار دارد و نه در مقابل علم؛ این عقلی است که از این جهت که عاقل را به سوی عمل هدایتی سوق می‌دهد، هدایت‌گر است.

عبدالحسین خسروپناه تصریح کرد:

عقل هدایتی؛ آخرت‌ساز، حکمت‌ساز و هدایت‌گر/ کم‌توجهی فلاسفه به عقل هدایتی

یکی از معانی عقل در نصوص دینی که فلاسفه خیلی سریع از آن گذشته‌اند، عقل هدایتی است که آخرت‌ساز، حکمت‌ساز و هدایت‌گر است و در مقابل جهل قرار دارد و نه در مقابل علم؛ این عقلی است که از این جهت که عاقل را به سوی عمل هدایتی سوق می‌دهد، هدایت‌گر است.

به گزارش خبرگزاری بین‌المللی قرآن (ایکنا)، حجت‌الاسلام والمسلمین عبدالحسین خسروپناه، رئیس مؤسسه آموزشی و پژوهشی حکمت و فلسفه ایران در اولین نشست از سلسله نشست‌های کلامی که به همت مؤسسه آموزشی و پژوهشی حکمت و فلسفه ایران و انجمن کلام حوزه علمیه که عصر دیروز، یکشنبه 15 اردیبهشت‌ماه در مؤسسه آموزشی و پژوهشی حکمت و فلسفه ایران برگزار شد، به طرح مباحثی درباره نسبت عقل و وحی پرداخت.

خسروپناه با بیان این‌که پیش از بحث درباره نسبت عقل و وحی، باید پرسش‌های مطرح در این زمینه را مشخص کرد، به تبیین پنج بحث و پرسش عمده پرداخت و گفت: یکی از مباحث این است که معانی مختلفی را که فیلسوفان یا متکلمان برای عقل گفته‌اند از نظر وحی یا شرح وحی بسنجیم. بحث دیگر، کارکردهای عقل از منظر وحی است. در سومین مرحله باید ترتب معرفت‌شناختی عقل و وحی را سنجید و سپس نقش عقل را در فهم وحی مورد بررسی قرار داد و آخرین بحث نیز ناظر به تعارض عقل و وحی و دستاوردهای آنهاست.

عقلانیت خودبنیاد که منبع علم و تکنولوژی و فرهنگ مدرن است، همان عقلانیتی است که نمی‌خواهد در شناخت عالم و آدم و تغییر عالم و آدم از وحی استفاده کند و این عقل و عقلانیت با تعالیم اسلامی سازگاری ندارد.

وی افزود: به دلیل این‌که مباحث متنوعی در حوزه‌های مختلف در باب عقل و دین وجود دارد، اگر بخواهیم به نظریات فیلسوفان در این زمینه بپردازیم، باید پاسخی برای این پرسش‌ها ارائه کرد.

خسروپناه در مورد معانی و کارکردهای بیان شده در فلسفه برای عقل و این‌که کدام یک از منظر وحی پذیرفته شده است، بیان کرد: با مرور کتب فلسفی می‌بینیم که عقل ادراکی، عقل نظری با مصادیقی همچون عقل هیولانی، عقل بالملکه، عقل بالفعل و عقل مستفاد، عقل عملی، عقل ابزاری، عقل منبعی، عقل جوهری، عقل برنامه‌ریز، عقل حسابگر و عقل خودبنیاد از جمله معانی مطرح شده برای عقل است که کارکردها و دلالت‌های مختلفی دارند و باید دید که از منظر وحی چه نگاهی باید به آنها داشت.

وی عنوان کرد: در زبان قرآن و سنت عقل ادراکی اعم از ابزاری و منبعی به کار رفته است. همچنین عقل جوهری هم در جایی که از عقل نوری سخن گفته شده، دیده می‌شود. عقل حسابگر نیز شاید معادل عقل معاش در روایات ما باشد. بنابراین بخشی از معانی به کار رفته برای عقل با وحی سازگار است، اما بعضی معانی مانند عقل نظری شامل انواعی همچون عقل هیولانی و بالملکه و ... را من ندیده‌ام.

رئیس مؤسسه آموزشی و پژوهشی حکمت و فلسفه ایران از عقل خودبنیاد به عنوان عقل ناسازگار با دین یاد کرد و گفت: عقلانیت خودبنیاد که منبع علم و تکنولوژی و فرهنگ مدرن است، همان عقلانیتی است که نمی‌خواهد در شناخت عالم و آدم و تغییر عالم و آدم از وحی استفاده کند و این عقل و عقلانیت با تعالیم اسلامی سازگاری ندارد.

خسروپناه در مورد معنای مراد شده از عقل در قرآن و سنت گفت: این که قرآن به عقل دعوت می‌کند و در برخی آیات پشیمانی را به خاطر عدم بهره‌گیری از عقل می‌داند، نشان از مورد پذیرش بودن معنای کلی عقل نزد وحی است.

وقتی شخصی از عقل به ایمان مبتنی بر وحی رسید همین ایمان يك شکوفائی عقلانی را برای انسان به ارمغان می‌آورد و دفینه‌های عقل را اعاده می‌کند و همین عقل شکوفا شده نیز مجدداً بر ایمان تأثیر می‌گذارد و این جریان همچنان ادامه می‌یابد

وی با اشاره به یکی از معانی و کارکردهای مطرح در نصوص دینی عنوان کرد: یکی از معنای عقل در نصوص دینی که مورد توجه فلاسفه نبوده یا خیلی سریع از آن گذشته‌اند، عقل هدایتی است که آخرت‌ساز، حکمت‌ساز و هدایت‌گر است و در مقابل جهل قرار دارد و نه در مقابل علم. این عقلی است که هم به هست‌ها و نیست‌ها می‌پردازد و هم به باید‌ها و نباید‌ها و از این روی حکمت‌ساز است و از این جهت که عاقل را به سوی عمل هدایتی سوق می‌دهد، هدایت‌گر است.

این استاد فلسفه و کلام اسلامی در مورد بحث نسبت معرفت‌شناختی میان عقل و وحی نیز بیان کرد: بیشتر متفکران اسلامی قائل به تقدم عقل بر وحی‌اند، اما به نظر بنده وقتی به سراغ متون دینی می‌رویم، می‌بینیم که دور هرمنوتیکی میان عقل و ایمان مبتنی بر وحی مطرح است.

وی با بیان این‌که البته می‌توان تقدم عقل مستقل از وحی بر ایمان را در حوزه شناخت از متون دینی استفاده کرد، اظهار کرد: مستند این ادعا این است که در متون دینی صرف نظر از تعبدی که ما نسبت به این متون داریم، استدلال‌های عقلی ارائه شده است و ائمه (ع) نیز برای زنداقه استدلال عقلی می‌آوردند.

خسروپناه ادامه داد: اما نکته این است که وقتی شخصی از عقل به ایمان مبتنی بر وحی رسید، همین ایمان نوعی شکوفایی عقلانی را برای انسان به ارمغان می‌آورد و دفینه‌های عقل را اعاده می‌کند و همین عقل شکوفا شده نیز مجدداً بر ایمان تأثیر می‌گذارد و این جریان همچنان ادامه می‌یابد.

رئیس مؤسسه آموزشی و پژوهشی حکمت و فلسفه ایران در همین زمینه به نقش عقل در فهم وحی و دعاوی اخباریون و اصولیون اشاره کرد و گفت: بعضی از اخباریون معتقدند که عقل فقط در حد دلالت مطابقی توان و جواز فهم وحی را دارد و بعضی تا دلالت التزامی آشکار و بیّن پیش می‌روند، اما براساس دیدگاه اخباریون شما حق ندارید متن دینی را استنتاج کنید و این درحالی است که اصولیون چنین اعتقادی ندارند و معتقدند که براساس اصول می‌توان دلالت‌های التزامی را نیز تعیین کرد.

وی در ادامه به بحثی که از سوی آیت‌الله جوادی آملی برای اولین بار طرح شده است، اشاره کرد و گفت: ایشان در بحثی که در کتاب 171#& منزلت عقل در هندسه معرفت دینی را مطرح کرده‌اند و در آراء پیشینیان سابقه ندارد، چهار مرتبه تجربی، نیمه تجربی یا ریاضی، تجربیدی یا فلسفی و شهودی را برای عقل مطرح می‌کنند و معتقدند که همه این مراتب مانند وحی و نقل از منابع دین‌اند و حکم هر کدام از این مراتب عقل می‌تواند در مواضع ناسازگاری ظاهری نقل را تخصیص بزند.

وی ادامه داد: بر این اساس و برای مثال اگر روایت داریم که خوردن نمک در آغاز غذا مستحب است و عقل تجربی به این نتیجه رسید که کسی که دچار بیماری قلبی است، مضر است، این تحقیق تجربی می‌تواند آن روایت را تخصیص بزند. بنابراین همان مباحث تعادل و تراچی در اصول، با توسعه در معنای عقل، در بحث عقل و وحی قابل طرح است.